

SLACHTOFFERS VAN GEVAARLIJKE STOFFEN

DEFENSIEPERSONEEL AAN HET WOORD

Jasper van Dijk, Tweede Kamerlid voor de SP
Jeroen Brouwer, fractiemedewerker SP

Augustus 2016

INHOUD

Voorwoord	4
Over PX-10	5
Over chroomverf	9
Gevaarlijke stoffen: een toelichting	15
De SP en het politieke debat over gevaarlijke stoffen	17
Conclusies en aanbevelingen	20
Bijlage 1: De POMS-enquêtes	21
Bijlage 2: Schriftelijke Vragen SP over werken met giftige stoffen bij Defensie	23
Bijlage 3: Moties SP	28

VOORWOORD

Werken bij de krijgsmacht is voor veel mensen een eer. Soms kan dat echter verkeerd uitpakken, bijvoorbeeld wanneer het personeel met gevaarlijke stoffen moet werken. In deze publicatie gaan wij in op de slachtoffers van twee veelbesproken gevaarlijke stoffen: PX-10 en chroomverf. Talloze medewerkers van de krijgsmacht kwamen er veelvuldig mee in aanraking.

Het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) deed in 2011 onderzoek naar het werken met PX-10. Het instituut concludeerde dat het 'vrijwel uitgesloten' is dat defensiepersoneel ziek is geworden door PX-10. Diverse wetenschappers wijzen echter op ernstige gebreken in dat onderzoek. Het RIVM hanteerde bijvoorbeeld veel te lage percentages van de gebruikte stoffen en ging alleen uit van gemiddelden, daarmee voorbijgaand aan piekbelastingen. Voor menig deskundige staat vast dat PX-10 uiterst gevaarlijk is, onder meer omdat het benzeen bevat, een kankerverwekkende stof.

Een andere beperking van het RIVM-onderzoek is dat er zo weinig mensen onderzocht zijn. Ondanks het feit dat duizenden mensen langjarig met PX-10 hebben gewerkt, is slechts een twintigtal mensen betrokken bij het onderzoek. Het RIVM keek daarbij bovendien niet naar individuele gevallen, maar hanteerde het zogenaamde groepspectief. Dat wil zeggen: bij individuele werknemers werd niet precies gekeken naar wat hun werkzaamheden bij Defensie waren, zodat ook de mate van hun blootstelling aan PX-10 niet precies onderzocht is.

In deze publicatie besteden wij juist wel aandacht aan de mens achter het verhaal. Uit de vele contacten die wij de afgelopen jaren hebben opgedaan, maakten wij een selectie van mensen waarvan wij vinden dat hun verhaal sprekend is voor de vele ervaringen die er zijn. Hiermee willen wij anderen beslist niet tekort doen, maar dit boekje zou simpelweg te lang worden als we iedereen aan het woord zouden laten.

De volgende mensen komen aan het woord:

- Onderzoekjournalist Jan Born, die voor EenVandaag reportages maakte over PX-10.
- Martin van Minnen vertelt over zijn ervaringen bij het Korps Mariniers. Bij deze elite-eenheid kwam hij in aanraking met PX-10.
- Theo Even was als vliegtuigspuiter jarenlang werkzaam binnen de luchtmacht. Hij weet hoe er werd gespoten, in welke omgeving en met welk materiaal. Hij weet ook hoeveel Defensie afwist van de gevaren.
- Henk Coort vertelt over zijn jaren bij de POMS-sites in Zuid-Limburg (POMS staat voor Prepositioned Organizational Material Storage Site). Hij was actief in Eygelshoven, waar hij Amerikaanse tanks herstelde en gevechtsklaar maakte.
- Gerard Leushuis, die bijna tien jaar op de POMS van Vriezeveen werkte, vertelt over zijn gezondheidsproblemen en zijn strijd om erkenning van Defensie.
- Rob Eickholt vertelt over zijn werk als burger op de POMS in Coevorden en de onwilligheid van Defensie om deugdelijk onderzoek te doen naar de oorzaken van zijn gezondheidsproblemen.

We eindigen de publicatie met conclusies en aanbevelingen. Kern daarvan is dat Defensie op de hoogte was van de gevaren van het werken met PX-10 en chroom-6, maar niettemin in gebreke bleef bij de bescherming van haar mensen. Het is onduidelijk hoeveel mensen hierdoor precies slachtoffer zijn geworden. Het staat voor ons vast dat elke medewerker recht heeft op een eerlijke en rechtvaardige behandeling. De oprichting van een Schadefonds is nodig om slachtoffers ruimhartig te compenseren.

Het RIVM-onderzoek naar PX-10 roept nog altijd talloze vragen op bij oud-medewerkers en deskundigen. Alle schijn van misleiding hierbij moet worden weggenomen. Daarom pleiten wij voor een parlementaire mini-enquête, zodat alle betrokkenen (met name bij Defensie en het RIVM) onder ede gehoord kunnen worden. Het RIVM-onderzoek naar chroomverf loopt nog, in het najaar worden de eerste resultaten verwacht. Wij zullen dat vanzelfsprekend kritisch volgen.

Uit de interviews in deze publicatie blijkt zonder twijfel dat het hier gaat om een groot menselijk drama. Wij hebben veel respect voor alle medewerking en danken allen die aan dit boekje hebben meegewerkt. Theo, Henk, Giel, Fried, Wiel, Martin, Gerard, Rob, Jean en Jan en alle anderen die ons zoveel informatie gaven. Zonder jullie had dit boekje niet geschreven kunnen worden.

OVER PX-10

JAN BORN: EEN JOURNALIST DIE ZICH VASTBIJT

Gedrevenheid is een gezonde eigenschap voor een onderzoeksjournalist, op zoek naar rechtvaardigheid en vechtend tegen misstanden. Voor Jan Born gaat dat zeker op. Met passie en wilskracht gaat hij namens EenVandaag problemen te lijf. Bedrijven, overheden en andere organisaties die fouten proberen te verdoezelen, zoekt hij op. Klaar om het duister te verlichten. Zo kwam hij ook in aanraking met Defensie. Als er vandaag de dag één persoon is die het PX10-dossier kent, is hij het wel. 'Bij Defensie denken ze inmiddels dat ik een hekel aan de krijgsmacht heb. Maar het gaat mij om de onrechtvaardige behandeling van hun eigen oud-medewerkers,' aldus Born. 'Net als elke werkgever moet Defensie goed voor z'n personeel zorgen. Als dat niet gebeurt en misstanden blijven voorbijkomen, dan is het aan onderzoeksjournalisten om die misstanden te blijven onderzoeken en aan de kaak te stellen. Daar is niks vijandigs aan. Dat hoort gewoon in een goede democratie.'

Misstanden aankaarten was een tweede natuur geworden. Zijn voelsprietten gingen dan ook recht omhoog in mei 2009 toen hij via rechtspraak.nl over een zaak bij Defensie las: 'Dat ging over PX-10. Ik kende die naam nog uit mijn eigen diensttijd. Ook toen maakten we daarmee wapens schoon. Dat wekte mijn interesse en dus zijn we daar eens ingedoken. Hoewel bij Defensie niemand mee wilde werken, kwamen wij uiteindelijk terecht bij Jan de Bruin, de letselschadeadvocaat. Van daaruit hebben wij in juni 2009 onze eerste uitzending kunnen maken. Toen was de boot aan natuurlijk.'

Vanaf het begin zag Born het belang van het onderwerp in. Het ging om meer dan zo maar een wapen- of onderhoudsolie. Ten eerste bleek hoe gevaarlijk de gebruikte stoffen waren en ten tweede ondervond men hoeveel mensen hier wel eens bij betrokken konden zijn. 'PX10 werd gebruikt om kruitslijm mee op te lossen, tot op cement en beton aan toe. Dat slijm is taai spul en dus moeten er wel veel stoffen in zitten om het weg te werken. Toen we hoorden dat het echter ook gebruikt werd in keukens, voor loopplanken en dekvloeren en dus als schoonmaakmiddel, gingen onze wenkbrauwen omhoog. We vroegen ons dan ook gelijk af of al die mensen dan niet wisten dat dit gevaarlijk was.'

In het kader van hoor- en wederhoor liet Born vanaf de eerste uitzending ook Defensie zelf aan het woord. Toenmalig staatssecretaris Jack de Vries (CDA) had al honderden meldingen binnengekregen via een meldpunt en vertelde dat er reeds drie verschillende vormen van kanker bekend waren, waar Defensie zichzelf aansprakelijk voor stelde en dat er een nieuw groot onderzoek kwam naar andere vormen. Ruimhartigheid leek dus voorop te staan. Voor de journalisten was dat logisch. 'Er lagen toen al interne Defensie-documenten waarin stond dat het gevaarlijk was, dat er maatregelen moesten komen en dat deze niet gekomen zijn. Ook was er al een rapport waarin Defensie aangaf dat er fouten gemaakt waren. Maar toen kwam het RIVM-rapport en werd alles anders', herinnert Born zich.¹

foto AVROTROS©

Jan Born

De conclusies van het RIVM sloegen in als een bom. De onderzoekers van het RIVM stelden vast dat er geen verhoogde kansen waren op extra ziektebeelden en dus meldde defensie dat zij geen enkel aansprakelijkheid had. Vanaf dag één zat Born in het kamp van de critici. 'Het vreemde was natuurlijk dat dit rapport in het Engels verscheen. Later hoorden we ook nog eens dat er wel dertig verschillende samenvattingen zijn gemaakt en zelfs meer dan veertig conceptversies rondgestuurd zijn. Dat roept bij de onderzoeker in mij zo veel vragen op. Wat is er dan uitgehaald? Dat moet toch over meer gaan dan een verkeerde komma of punt? Dat het vervolgens ook ruim een jaar duurde voordat het naar de Kamer werd gestuurd, zegt wellicht ook wat. Ik denk in ieder geval dat een gerenommeerd bureau als het RIVM daar zelf ook niet blij mee kan zijn.'

Maar het was voor alle betrokkenen, niet in de laatste plaats dus ook de oud-medewerkers, vooral de inhoud van het rapport waar de meeste kritiek op kwam. Het EenVandaag-team maakte direct veel kanttekeningen. 'Ten eerste gaat het RIVM uit van een gemiddelde blootstelling op jaarbasis. Piekblootstellingen doen er dus niet toe. Maar bij benzeen is elke molecuul al gevaarlijk. Dat

¹ Dit rapport is terug te lezen via rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2009/06/11/20090611-bijlage-voortgangsrapportage-px-10

kan echt niet zo maar weggemiddeld worden. Ten tweede is er navraag gedaan bij een veel te kleine groep medewerkers. Dat waren er maar twintig, enkel mariniers, dus niet van andere krijgsmachtdelen, waarvan de meesten ook nog eens weinig met PX10 in aanraking kwamen. Inmiddels hebben we gehoord dat er twee van die twintig, die er wel dagelijks mee werkten, uit het onderzoek zijn gehaald. Maar op de vraag welke functies deze twintig hadden, hebben we nog geen antwoord gekregen', zucht Born.

Ten derde was de benadering volgens de reporter niet realistisch. 'Dat begint al met een temperatuur in een ruimte. Die was zeker in bijvoorbeeld onderzeeboten wel eens hoog, in een bijna totaal afgesloten ruimte, waardoor de stof als nevel wegtrekt. Maar ook op land hebben we gehoord over ventilatie die vooral boven in een gebouw de stoffen afzoog. Maar gevaarlijke stoffen zijn juist zwaar en zakken dus naar beneden. Als je dan bovenin een gebouw afzuigt, dan haal je juist de goede lucht weg. Het lijkt erop dat met dat soort zaken simpelweg weinig tot geen rekening gehouden is.'

Ten vierde is het voor Born nog maar de vraag of het RIVM wel van de goede benzeenwaarden is uitgegaan. 'Oud-medewerkers vertellen ons dat het vaak om Shell-blikken ging. Wij hebben vernomen dat de benzeenwaarden wel konden oplopen tot twintig procent. Bij Defensie blijven ze maar zeggen dat ze de oorsprong niet kennen. De chemiekaarten zijn niet meer te vinden. En dus gaat het RIVM dan maar uit van een percentage van één procent. In plaats van uit te gaan van de ergste scenario's, nemen ze dus voor het gemak maar een zeer lage waarde. En dat moffelen ze dan ook weg via een gemiddelde blootstelling en andere aannames, die volledig onwetenschappelijk zijn. Dat lijkt echt wel heel veel op nattevingerwerk', concludeert hij.

Het was voor de onderzoekers niet moeilijk om de wetenschappelijke fouten van het rapport aan te tonen. Diverse geleerden mochten in een uitzending hun reactie geven. Deze waren vernietigend. 'Als goede journalisten deden we aan hoor- en wederhoor en gaven we Defensie en het RIVM ook ruimte om de kritiek te weerleggen. Zij bleven echter achter de conclusie staan. Wel was het opeens een groepsonderzoek en konden individuele klachten ook leiden tot andere conclusies. Maar dan moesten al die mensen wel eerst een eigen klachtenprocedure opstarten. En dat terwijl het soms om doodzieke mensen ging. De man die wij in onze eerste uitzending hebben geïnterviewd, was bijvoorbeeld al overleden.'

Op verzoek van de SP kwam er in januari 2016 een grote voorlichtingsbijeenkomst over PX-10. Hier mochten enkel oud-militairen bij aanwezig zijn, geen pers. Voor Born was dat geen probleem. 'Ik heb immers zelf in dienst gezeten en ben dus oud-medewerker. Maar ook hier kapte men alles af. Als mensen naar documenten vroegen, kregen ze nul op het rekest. Als mensen vroegen naar ziekten en aandoeningen die zij hadden opgelopen, dan vertelde de heer Leuret van het RIVM doodleuk dat PX-10 geen verband hield met die aandoeningen. Hoogst opmerkelijk, want de man heeft helemaal geen medische opleiding gevolgd. Hij heeft milieuhygiëne gestudeerd. Voor de meeste bezoekers kwam er dus niks uit. En dan vinden ze het gek dat de mensen boos en verontwaardigd weglopen.'

Born liet de zaak niet rusten en dook verder de archieven en de wetenschappelijke wereld in. 'We hebben nu documenten uit halverwege de jaren zeventig, waar interne inspecteurs al waarschuwen dat het werken met PX-10 gevaarlijk is en dat er voor mensen die er veel mee werken echt maatregelen genomen moeten worden. Deze kwamen er gewoonweg niet. Dat is een simpele conclusie.' Dit terwijl de wet toen al heel duidelijk was over de verhouding tussen werkgever en werknemer bij het werken met gevaarlijke stoffen. In 1977 is bijvoorbeeld via Europese wetgeving werken met benzeen wettelijk onder strenge controle geplaatst. De werkgever moet hierbij informatie geven en beschermende maatregelen treffen. Daar ontkomt zelfs een bijzondere werkgever als Defensie niet aan. 'Men wist echt van de problemen. We hebben een brief uit 1984 waar letterlijk in staat dat er nog doorgewerkt moest worden met PX-10. Men wist van eventuele ziekten. Maatregelen zijn gewoon niet toegepast. Medewerkers wisten zodoende gewoon van niks.'

Wat Born betreft heeft Defensie zich altijd in een bedenkelijk stilzwijgen gehuldigd. 'Honderden oud-militairen die bij ons langskwamen gaven bijvoorbeeld steeds de naam door van een ABP-arts, die hen allemaal met een kulverhaal met een kluitje in het riet stuurde. En we hebben uitgezocht wat er na het uitfaseren van PX-10, pakweg tussen 1989 en 1995, gebeurd is met de spuitbussen. Die blijken via Domeinen gewoon verkocht te zijn. We zijn zo'n beetje alle garages in Noord-Holland langs geweest en velen hebben wel eens wat verkocht. Want het spul maakte de olievloeren zo mooi schoon. Maar ook hier kregen de mensen nul komma nul waarschuwing mee. Terwijl Defensie zelf zegt dat ze het spul wegdeden omdat het gevaarlijk was.'

Het is voor Jan Born duidelijk dat Defensie zijn verantwoordelijkheid moet nemen. Nieuw onderzoek is volgens hem dan ook onvermijdelijk. 'Er zijn zoveel nieuwe feiten aan het licht gekomen na dat twijfelachtige RIVM-onderzoek. Defensie moet zich voor al die duizenden mensen, die veelvuldig met PX-10 in aanraking zijn gekomen, als een goede werkgever opstellen. Erken dat je het fout hebt gedaan. Neem die verantwoordelijkheid in plaats van het steeds op rechtszaken aan te laten komen.' Het gaat de overgrote meerderheid van de oud-medewerkers echt niet om een grote schadevergoeding. 'Een groep zal wel wat

geld terug willen zien, al is het maar voor gemaakte kosten, of voor familie die in het ergste geval achterblijft. Voor zo ver wij dat kunnen overzien, gaat het hier echt niet om duizenden mensen. Maar voor diegenen die langdurig blootgesteld zijn, is onderzoek nodig, op alle relevante locaties. Want het was echt overal anders. Ook dat hebben we geleerd. Als Defensie echt een open cultuur wil, dan is dit een grote kans. En ja, dat gaat geld kosten. Wellicht moet hier een fonds voor komen.'

MARTIN VAN MINNEN: WE DACHTEN NOOIT DAT HET GEVAARLIJK KON ZIJN

Brandweerman worden is een bekende jongensdroom. Martin van Minnen werd het. Toen hij echter in november 2014 hoorde dat hij multipel myeloom (MM) had, ook bekend als de ziekte van Kahler, stortte zijn leven even in. 'MM is een vorm van bloedkanker die ongeneeslijk is. Gelukkig sloegen de eerste chemokuren goed aan en ben ik nu stabiel. Maar het komt altijd terug. Bij onze zoektocht naar hoe ik aan deze ziekte ben gekomen, hoorde ik van een collega dat het wel eens door PX-10 en benzeen kon komen. Daar ben ik bij het Korps Mariniers genoeg mee in aanraking gekomen', vertelt Van Minnen.

MM kenmerkt zich door een ongecontroleerde groei van kwaadaardige plasmacellen in het beenmerg. 'Het bloed wordt zo in het beenmerg aangetast en je wordt veel sneller vatbaar voor ziekten. Ook kunnen je nieren aangetast worden en wordt de kwaliteit van botten aangetast, waardoor deze spontaan kunnen breken', somt Van Minnen op. 'Gelukkig was dat bij mij nog niet het geval. Mede omdat ik als brandweer- en sportman zo'n goed gestel had, kon ik de zwaarst mogelijke chemokuur aan.'

De eerste vraag die de brandweerman van zijn hematoloog kreeg was opvallend: 'Heeft u met chemicaliën gewerkt? Toen dacht ik nog aan werken in een laboratorium, met zo'n wit jasje aan. Bij brand komen altijd wel stoffen vrij, maar bij de brandweer is de preventie zo goed, dat was uitgesloten. Pas toen een collega wees op de artikelen in de media rond PX-10 viel er bij ons een kwartje. Daar had ik als marinier ook mee gewerkt. Met mijn blote handen, zonder enige bescherming.'

Hij was achttien jaar toen hij bij het elitekorps aanklopte. 'Ik werd ingedeeld bij de Whisky compagnie, de koudweereenheid, die onderdeel was van de beschermtroepen van de Noordelijke ring van Europa. We lagen onder Brits commando en behoorden tot de best getrainde troepen binnen de NAVO. Prachtige tijd, met al die oefeningen in Noorwegen en Schotland. Fysiek gingen we tot het gaatje en verder. Het is een mentaliteit die daarna altijd bij me is gebleven.'

foto Archief Martin van Minnen©

Martin van Minnen

Tijdens zijn opleiding zat hij al met zijn handen in de bakken met olie. Het zat in een grote ton en werd gebruikt om hun wapens mee te reinigen en in te smeren. 'Wat er precies in die bakken zat weet ik nog steeds niet. Er hing simpelweg geen bordje met informatie, laat staan handschoenen. Dus wisten we niet beter of het was oké. We dachten nooit dat het gevaarlijk kon zijn.' Van Minnen werd vervolgens wapenhersteller en bracht zodoende vele uren door in de wapenkamer. 'Het kwam tijdens oefeningen in Noorwegen nog wel eens voor dat wapens bevroren raakten. Dan werd ik erbij gehaald om deze te ontdooien. Ik kwam dus bijna elke dag wel ergens mee in aanraking. En nee, we kregen geen mondkapjes of handschoenen. Die rommel meurde, het stonk echt aan alle kanten. Er was ook geen ventilatie in de ruimte waar we werkten. Bij het Korps heb ik zelfs nog nooit een informatiebriefing gehad. En nu lezen we dat het deels gewoon bekend was. Ongelofelijk.'

Tijdens zijn ziekbed had Van Minnen maar één ding voor ogen: herstellen. Zijn lichaam reageerde goed op de zware chemokuren. 'Die waren echt vreselijk. Ik kon er niet van slapen en sliep soms maar anderhalf tot twee uur. Ik hield dankzij de medicijnen liters vocht vast, kwam meer dan dertig kilo aan.' Maar door zijn sterke fysiek gesteldheid en de wilskracht van de marinier knokte Van Minnen zich door de behandelingen heen. 'Ik heb ook een stamcellen-

behandeling gehad. Voor de chemokuren hebben ze gezonde stamcellen uit mijn lichaam gehaald. Met de extra zware chemo werd eigenlijk alles wat in mijn lijf zat kapotgemaakt. Toen hebben ze de stamcellen teruggeplaatst, die vervolgens net als bij een pasgeboren baby alles weer opnieuw moesten opbouwen. Ik heb toen drie weken in quarantaine gelegen, omdat ik extra vatbaar was voor ziekten.”

Van Minnen mocht buiten het ziekenhuis verder gaan revalideren. Toen hij begin 2016 zei mee te willen naar een brandweertraining in Duitsland, keken de bedrijfsarts en hematoloog vreemd op. ‘Maar ik mocht mee. De afspraak was dat ik de ochtendtraining mee zou doen en per dag zou kijken hoe ver ik kwam. Ik deed dus gewoon alle dagdelen mee. In april mocht ik weer honderd procent mee gaan draaien.’ De geboren Utrechter prijst zich dan ook een gelukkig man. Bij de testen zijn de negatieve waarden stabiel laag en zijn de goede waarden stabiel hoog.

Omdat de oud-marinier de ziekte door zijn werkzaamheden bij het Korps opgelopen kon hebben, gingen Martin en zijn vrouw Anneke op onderzoek uit. Het was precies in de tijd dat het RIVM-rapport besproken werd en dus was er in de media veel aandacht voor. Ze meldden zich aan voor de PX-10 bijeenkomst in januari 2016. De twee schrokken wat ze hoorden en zagen. Anneke vertelt: ‘Daar staat dan een man met streepjes op zijn arm die zegt dat Defensie niks te verwijten valt. Terwijl daar allemaal mensen zijn die met enorm veel vragen zitten. Ik werd daar zo pijnlijk. Laat deze man maar eens aan de familieleden van overleden medewerkers vertellen hoeveel Defensie al wist over de gevaren van PX-10!’

Zo ervoeren de twee gezamenlijk hoe Defensie met haar (oud-)medewerkers omgaat. Anneke: ‘Iedereen ging daar met een rotgevoel naar buiten. Ik heb niemand gesproken die tevreden was. Als je kritisch was, werd je afgesnuwd of afgekapt. Als mensen vroegen of Defensie nu wel of niet afwist over de gevaren, dan kregen ze geen antwoord. In het rapport staat dat werken met PX-10 niet gevaarlijk was. ‘Ja’, vertelt zo’n generaal dan, ‘Jullie kunnen wel individueel een klacht indienen en dan gaan we het uitzoeken. Maar dan worden jullie helemaal binnenste buiten gekeerd. Het kan ook door roken komen.’ Wat een doodoeners waren dat.’

Van Minnen is ervan overtuigd dat zijn ziekte veroorzaakt is door het werken met PX-10 bij het Korps Mariniers: ‘Voor mij is het simpel. Ik heb heel mijn leven gevoetbald. Ik word dankzij mijn werk bij de brandweer en als professioneel duikinstructeur diverse keren per jaar onderzocht. Ik ben nooit ziek geweest. Als er bij iemand de kans bestaat dat het door het werk bij de krijgsmacht komt, dan is het wel bij mij. En zo is er vast een groep aan te wijzen die onder dezelfde omstandigheden heeft gewerkt.’

Van Minnen heeft dan ook niet het idee dat hij en zijn ex-collega's nu zoveel vragen van Defensie. ‘Er zijn al zoveel opmerkingen gemaakt over dat RIVM-rapport, van allerlei deskundigen die zeggen dat de zaak niet klopt. Wat is het dan voor moeite om een nieuw onderzoek te doen? Dat hoeft toch niet zoveel te kosten? En als dan blijkt dat het allemaal niets met mijn werk te maken heeft, dan is dat zo. Maar nu blijft de twijfel gewoon in de lucht hangen. Tegen Defensie wil ik zeggen: het gaat om jullie oud-medewerkers! Erken nu gewoon dat daar extra onderzoek voor nodig is.’

OVER CHROOMVERF

THEO EVEN: DEFENSIE WAS OP DE HOOGTE

Vraag hem over zijn werk – het spuiten van jachtvliegtuigen – en er verschijnt een sprankeling in zijn ogen. Maar zo gepassioneerd als hij vertelt over zijn werk, zo gefrustreerd is Theo Even over de werkgever. De vliegtuigspuiter werd ziek en Defensie had hier een dubieuze rol in. ‘De arbeidswetgeving is simpel. De werkgever hoort voor bescherming te zorgen. Er ligt genoeg bewijs dat Defensie daar niet voor gezorgd heeft. We wisten helemaal niets van al de gevaren die we liepen. Daar ben ik pas achteraf achter gekomen.’

Decennia lang was Even als spuiter van jachtvliegtuigen gestationeerd op vliegbasis Twenthe, nabij Enschede. Nu, ruim veertig jaar later, ondervindt hij dagelijks de pijn die dat werk heeft opgeleverd. Het verhaal van Even begint eind jaren zestig, als hij als een van de weinigen door de testen komt en in aanmerking komt voor een opleiding als spuiter. ‘Als broekie van achttien stond ik daar dan. Van de ruim honderd kandidaten was ik een van de zeven die door de driedaagse beroepskeuring van de Koninklijke Luchtmacht kwam.’

Hij vertelt de verhalen alsof ze gisteren plaatsvonden. Zo ook over de arbeidsomstandigheden. ‘Op Gilze-Rijen stonden we in een oude open hangaar zonder mechanische ventilatie. De deuren werden aan beide zijden opengezet, om goed te ventileren. Aan het einde van de dag zaten de geparkeerde auto’s onder de blanke nevellak, inclusief de ruiten. We zagen zo gelijk hoe deze verfstoffen zich verplaatsten, zonder dat we beseften hoe belangrijk dit was.’ Zijn lichaam begon al in de jaren zeventig tegen te sputteren. Even concludeerde echter nog niet dat dit wellicht kwam door alle stoffen. ‘Ik had veel last van hartkloppingen en een zeer laag hartritme. Hiervoor heb ik in 1971 in het Academisch Ziekenhuis in Utrecht een hartkatheterisatie-onderzoek gehad. Omdat ik toen als jongeling veel sportte, was de conclusie dat het door het vele sporten kwam.’

Allengs klimt hij op van hulpschilder tot Veiligheidskundige. In die functies leert hij de zaken van een andere kant bekijken. Zo komt hij steeds meer te weten over de gevaren van de stoffen waar hij en zijn collega’s decennialang aan blootgesteld zijn –

foto Archief Theo Even©

Theo Even

stoffen waarvan sommige echt levensgevaarlijk zijn. En dat was bekend bij Defensie.² ‘Los van het feit dat de werking van veel stoffen al lang en breed wetenschappelijk bewezen was, bleek ook dat Defensie al vanaf de jaren zeventig wist van de gevaren. Ze wisten gewoon dat ze met levens speelden. Dat neem ik de leiding nog steeds het meest kwalijk.’

Even leeft dagelijks met pijn. Naast zijn hartfalen heeft hij last van pijnlijke slijmvliezen (rhinitis) en ademhalingsproblemen. Maar vooral de poly-artrose, neuropathie, fibromyalgie en de auto-immuunziekte Lupus tasten zijn dagelijks leven aan. ‘Ik loop moeilijk. En dat terwijl een opa juist zo veel mogelijk wil kunnen ondernemen met zijn kleinkinderen en ook zijn tuin en huis wil onderhouden. Helaas ben ik een opa met ernstige beperkingen en een geringe levensverwachting.’

Voor hem is het zo klaar als een klontje dat Defensie medeverantwoordelijk is voor zijn gezondheidsproblemen. Hij kan bewijzen dat belangrijke feiten willens en wetens zijn genegeerd. ‘Een werkgever is verplicht aan te tonen dat werknemers goed beschermd waren, niet andersom. Dat is zo klaar als een klontje. Daar moet het onderzoek zich op richten. Mijn conclusie is dan simpel. Defensie moet haar fouten erkennen en bekennen.’

Even haalt een officieel document tevoorschijn: ‘Kijk, dit is van een inspecteur. Hij waarschuwt de leidinggevenden op de gevaren, en dat er maatregelen genomen moesten worden. Maar hier is het antwoord. Ze wisten het, maar er was geen geld om iets grootschalig te veranderen. En dus ging alles gewoon op de oude weg voort. En wij als spuiters wisten al helemaal van niets. Kan het erger? Ook als Arbo- en milieuadviseur trokken we vaak genoeg aan de bel. Maar ook toen gingen veranderingen maar langzaam.’

Veel oud-medewerkers hebben weinig hoop dat erkenning van fouten snel zal komen. De afloop van het RIVM-onderzoek over PX-10 en de traagheid van het huidige onderzoek naar chroomverf zijn hier mede debet aan. ‘Ik ben naar de bijeenkomst over werken met chroom-6 geweest en zie de onvrede die er leeft bij medewerkers. Als veiligheidskundige en intern auditor durf ik te zeggen dat veel klachten en feiten bewust worden getraineed. Het verhaal is er. De documenten zijn er. De wet is duidelijk over wie verantwoordelijk is. Zoek uit hoeveel medewerkers er ziek zijn geworden en kijk hoe je ze kan helpen. Speel niet met de gezondheid van je personeel.’

HENK COORT: EEN HOGE PRIJS BETAALD

Uiterlijk onbewogen vertelt Henk Coort met Limburgse tongval een verhaal zoals veel lotgenoten dat vertellen. Een verhaal over het geweldige werk bij Defensie, in zijn geval vooral met tanks. Maar ook een verhaal met een schaduwzijde. Over werken met stoffen als verarmd uranium, PX-10 en chroom-6. Stoffen waarvan hij letterlijk doodziek is geworden. ‘De prijs die ik en meerdere collega’s heb moeten betalen is hoog. Helaas realiseert Defensie zich dat te weinig.’

Coort begon in 1976 bij Defensie als Technisch Specialist en zwaaide uiteindelijk in 1982 af. In Eygelshoven was een Amerikaans wapendepot gebouwd, een POMS-site waar ze zijn ervaring wel konden gebruiken. Op de Amerikaanse basis waren de Nederlanders een soort uitzendkrachten, ingehuurd door het Amerikaanse leger via het Nederlandse leger. In eerste instantie ging het in Brunssum en Eygelshoven enkel om opslag en technische herstelwerkzaamheden. Maar al snel breidden de werkzaamheden zich uit. ‘Het was precisiewerk en daar waren we goed in. De Amerikanen lieten dus graag hun spullen bij ons achter. Wij maakten alles grondig schoon, spoten het in elke gewenste kleur en zorgden dat de machines snel weer in een technische staat verkeerde zodat ze bij calamiteiten of dreiging direct konden worden ingezet.’

De tanks waarmee ze moesten werken kwamen onder andere uit Koeweit, Irak en het voormalige Joegoslavië. ‘De tanks die terugkwamen uit Irak zaten vol woestijnzand. Dat is net meel, zo fijn, en dat kruipt dan overal tussendoor. En wij gingen natuurlijk gelijk aan de slag met schoonmaken, schuren, slijpen en opnieuw spuiten en technisch herstel. Wisten wij veel van het verarmd uranium waarmee in de Golf was gewerkt. Wisten wij veel van al die stoffen zoals chroom-6, chemische strijdmiddelen of die benzeen-houdende wapenolies en zware metalen. We deden ons werk, snel en effectief. Daar waren we trots op.’

Zonder dat zij er erg in hadden, werkten de Limburgers met stoffen die levensbedreigend konden zijn. ‘Hoe we te werk gingen? Probeer maar eens onderin een tank te kruipen. Daar deden de jongens geen masker bij op, je kon er niet mee werken en we hebben ze ook nooit verstrekt gekregen. Niemand kwam ooit naar ons toe om ons te waarschuwen. Dat krijg je als je managers aanneemt die van toeten noch blazen weten.’

Hoe gevaarlijk zijn werk was, ondervond Coort pas nadat de POMS-site in 2006 werd gesloten. Het begon met haaruitval. ‘Je kon de haren zo uit mijn kop trekken. Maar dat was een reactie op de thinner. De dokter zei dat ik daar dus maar niet meer

2 Zie hoofdstuk 1, PX-10 en Chroom VI

Henk Coort en Jasper van Dijk bij de POMS-site in Eygelshoven.

mee moest werken. Vervolgens, in 2005, kreeg ik eerst een vlekje op mijn nagel, toen een gaatje en toen vielen ze er één voor één af. Ik kreeg gewrichtsproblemen, problemen met een loopneus en zo verder.'

In 2010 werd er uiteindelijk slokdarmkanker bij hem geconstateerd. 'Het nieuws sloeg in als een bom. 'Kan ik doodgaan?', was mijn eerste vraag. 'Ja', was het korte antwoord van de specialist.' Het was het begin van een zenuwslopende strijd tegen een van de meest gevreesde ziekten. In mei begon de eerste chemokuur. 'Omdat de cellen goed reageerden begon drie weken later de eerste van 28 bestralingen. De hele familie hielp mee om vier dagen per week heen en weer te rijden naar Maastricht. Op die dagen kon ik niks drinken, zo erg was de pijn. Op een gegeven moment stopte alles in mijn lichaam ermee: mijn nieren, mijn longen, hartritme stoornissen enzovoorts. Ze konden niks anders doen dan mij in coma brengen en daar heb ik vier maanden in gelegen.'

Na een lang en vastberaden gevecht overleefde Coort zijn slokdarmkanker. Begin 2016 werd hij genezen verklaard. De artsen spraken van een klein wonder. 'Ik ben al een paar keer gevraagd om mijn verhaal te komen doen, voor allemaal specialisten.' Na zijn genezing had Coort eindelijk de rust om na te denken over hoe hij aan zijn ziekte gekomen was. Hij kreeg steeds meer verhalen te horen van andere lotgenoten, van ex-collega's die ook gezondheidsproblemen ondervonden. Met zijn vrouw verdiepte hij zich in de zaak. 'Toen kwamen ook de eerste rapporten naar buiten, van bijvoorbeeld ter Apel en Brunssum, over het werken met giftige stoffen. En over het feit dat Defensie wist dat het gevaarlijk was, maar er nooit en te nimmer echt wat aan deed. Die situatie konden we zo op onze POMS projecteren. Toen Defensie daar zo laks of eigenlijk helemaal niet op reageerde, wisten wij genoeg. Dat kon niet door de beugel.'

Na lang overleg met zijn vrouw bezochten ze samen een letselschadeadvocaat in 2013. In 2014 stapten ze vervolgens naar de media. De beerput ging open. 'Ik was samen met mijn vrouw de eerste die aan de bel trok. Ten eerste omdat we ongerust zijn over onze familie en de families van collega's. Wat als wij er straks niet meer zijn? Maar ook om eindelijk reactie van Defensie te krijgen. We vonden dat het maar eens afgelopen moet zijn met dat verstoppertje spelen. De erkenning voor de schuld moet er komen. Ik heb aan den levende lijve ondervonden hoe belangrijk dat is. Het gaat om mensenlevens.' Later sloten meerder collega's zich bij Coort aan.

Ondanks alle gezondheidsproblemen waar hij nog steeds tegenaan loopt, blijft Henk Coort een tevreden man. Hij heeft geen slokdarmkanker meer, kan met zijn kleinkinderen spelen en werkt – ondanks dat hij wachtgeld ontvangt – enkele uren per week als postcode. 'Ik heb een geweldige vrouw, twee geweldige kinderen en twee geweldige kleinkinderen. Dat blijft het be-

langrijkste. Tevens ben ik ook gelukkig dat ik met vrienden en oud-collega's de strijd aan kan gaan met Defensie. Want ze zijn echt niet van ons af. Daar doet een RIVM-onderzoek niets aan af.'

EEN STICHTING VOOR SLACHTOFFERS

Met collega's Giel Blom, Wilfried Terwee en Wiel Hager richtte Henk Coort een stichting op voor slachtoffers van gevaarlijke stoffen bij Defensie (Stichting gedupeerden gevaarlijke stoffen NL-POMS). 'Samen staan we sterker, ook als we bijvoorbeeld Defensie aansprakelijk willen stellen, of extra onderzoek willen doen. Hoewel wij als oprichters vooral op de sites van Brunssum en Eygelshoven werkten, kunnen alle andere POMS-leden zich aansluiten. Uiteindelijk willen we, net als bijvoorbeeld de Stichting Asbest, een organisatie zijn die slachtoffers kan ondersteunen. Defensie is dus nog lang niet van ons af', aldus Coort.

GERARD LEUSHUIS: VECHTEN VOOR RECHTVAARDIGHEID

Het gebied tussen Wageningen en Rhenen is bekend terrein voor Defensie. Hier ligt de Grebbeberg, de heuvel die dankzij de jaarlijkse dodenherdenking op 4 mei nog steeds een belangrijke plek inneemt in de vaderlandse geschiedenis. Op nog geen vijf kilometer woont een van de oud-medewerkers die juist het falen van Defensie aan de kaak stelt: Gerard Leushuis, die bijna tien jaar op de POMS van Vriezeveen werkte. Tegen wil en dank werd hij een bekende Nederlander. Meermaals verscheen Leushuis in RTL Nieuws en Hart van Nederland. Daar mocht hij zijn woordje doen over zijn oud-werkgever, Defensie. 'Ik had destijds blaaskanker, en het vermoeden bestond dat dit onder andere te maken had met het werken met giftige verfstoffen op de POMS.'

Leushuis werkte begin jaren tachtig als schilder in de bouw maar raakte door de recessie zijn baan kwijt. Juist op dat tijdstip bracht de NAVO uitkomst. In Vriezeveen werd op 10 december 1984 een POMS-site geopend.³ 'Hier kwam veelal Amerikaans materiaal. Wij kwamen hier te werken vanuit een werkloosheidstraject. Natuurlijk waren we allemaal blij dat we er überhaupt mochten werken.' Binnen één van de zestien loodsen op de POMS vond Leushuis een plek als voorman. 'Het was geweldig werk, met die supermoderne M1-tanks waar we in mochten rijden. Wij zorgden er wel eens voor dat we het werk snel klaar maakten, zodat we de boel ook goed konden testen. Konden we mooi wat extra rondjes rijden.'

Net als op andere POMS-sites was productie-draaien het toverwoord. Het materieel moest zo snel mogelijk schoon gemaakt en gerepareerd worden. Een ander aspect kreeg veel minder aandacht: veiligheid. Leushuis en de zijnen kregen van de

Amerikanen wel een A-4tje waarop stond met wat voor verf zij moesten werken, maar zij merkten niets van beschermende maatregelen. 'Er stonden bij ons twee spuitcabines met nauwelijks bescherming. Geen handschoenen, geen maskers. Alleen een mondkapje en een paar laarzen. Nu wisten wij als schilders natuurlijk het een en ander. Maar we hoorden niks over deze chroomverf en dachten er verder dus ook niet over na. Deze verf stonk als de hel en we gingen er van hoesten. Maar ons werd nooit verteld wat erin zat en hoe we er veilig mee om moesten gaan.'

Enkele jaren geleden werd bij Leushuis blaaskanker vastgesteld. Hij ging een traject in dat eindigde met 34 straalbehandelingen. Hij werd genezen verklaard. 'Maar op oudejaarsdag 2015 moest ik weer bij een neuroloog komen. Ze hebben toen een scan gemaakt en het bleek dat ik uitzaaiingen had naar de longen. Ik kreeg direct te horen dat er geen kans meer is op genezing.' Hoewel hij zich als geen ander realiseert dat hij als schilder op meerdere plekken en bij meerdere werkgevers in aanraking is gekomen

foto Archief Gerard Leushuis©

Gerard Leushuis

3 L.W. de Vries, NL Poms, 1983-2006 (Eygelshoven, 2006), p24.

met giftige verfsorten, kan hij niet om de conclusie heen dat zijn werk op de POMS-site van groot belang is geweest. 'Er zijn simpelweg te veel zieken onder de oud-medewerkers. Drie van hen zijn al overleden aan kanker en nog meer zijn er ziek. Dat kan toch geen toeval zijn?'

Nadat zijn ex-collega's uit Limburg aan de bel trokken bij Defensie, viel ook bij hem het kwartje. Hij meldde zich bij een letsel-schadeadvocaat. Erkenning werd voor hem de drijfveer. 'Ik heb wel eens contact gehad met enkele Amerikaanse veteranen. Als ik dan lees hoe er met hen wordt omgegaan. Daar kan Defensie veel van leren.' Want van Defensie heeft hij nooit iets gehoord. 'Ik ben in Almelo naar de bijeenkomst van het RIVM geweest. Natuurlijk voelde ik me geroepen daar vragen te stellen. Maar de opstelling van Defensie was arrogant. Bij lastige vragen werd er gewoon omheen gepraat door de mannen met al die sterren op hun mouwen. Dat ging op de POMS ook zo. We waren geen blik waardig.'

In het onderzoek van het RIVM heeft Leushuis weinig vertrouwen. 'Op de bijeenkomst stond zo'n brave man met het verhaal dat alles zorgvuldig onderzocht wordt en dat dit lang duurt. Maar daar hebben mensen als ik toch niks aan? Ik ben ongeneeslijk ziek en heb nog maar even. De nota's en rapporten liggen er. Dat hoeft allemaal niet weer onderzocht te worden? Kijk, het is mij niet om geld te doen. Het gaat mij om erkenning. Ik wil gerechtigheid, ik wil dat Defensie zegt dat ze fouten hebben gemaakt, met mensenlevens hebben gespeeld. Als die rapporten er waren, dan hadden ze dat toch moeten melden? Maar nee hoor. Dat is typisch voor Defensie, ze draaien constant om de hete brij heen. Die arrogantie, dat zit me dwars. Defensie is dus nog niet van me af. Ik kreeg van mijn neuroloog te horen dat mensen gemiddeld nog anderhalf jaar hebben na de diagnose. Maar ik ga het gemiddelde omhoog brengen. Voorlopig zijn de eerste uitslagen na de chemo goed. Ik blijf strijden voor rechtvaardigheid. Niet alleen voor mezelf, maar ook voor mijn familie en al die andere families die hiermee te maken hebben.'

DE POMS IN COEVORDEN: ROB EICKHOLT

Dankzij Gerard Leushuis kwam de POMS uit Vriezeveen in de media, terwijl Henk Coort en Theo Lammers daar in het zuiden voor zorgden. Maar ook op de andere sites keren de (fysieke) problemen terug, bijvoorbeeld bij Rob Eickholt. Als burger werkt hij meer dan dertig jaar voor Defensie, waaronder tussen 1985 en 1998 op de POMS in Coevorden. Nu is hij ziek. 'Alles wijst erop dat mijn OPS-verschijnselen en Dunnevezel-neuropathie (DVN) ontstaan zijn door het werk in het Depot in Coevorden. Ik sta op een wachtlijst en ben over elf of twaalf maanden aan de beurt om in Maastricht onderzocht te worden, maar ik ben al wel voor honderd procent afgekeurd.'

Eickholt somt op met welke tanks en voertuigen hij heeft gewerkt, hoe hij dat deed en dat hierbij geen bescherming werd geboden door Defensie. 'Ik werkte in de loods met van die grote tanks. Als de voertuigen waren gespoten, hingen er allemaal verfdampen in de loods. De deuren moesten gesloten blijven in verband met het droge-luchtsysteem, anders ging het roesten. Na de Golfoorlog kwamen hier tanks met verarmd uranium, vol woestijnzand en wie weet welke stoffen nog meer. Ook stonden we bloot aan uitlaatgassen wanneer voertuigen in en uit de loods werden gereden. Maar van waarschuwingen kregen we niks te horen.'

foto Archief Rob Eickholt©

Rob Eickholt

Enkele jaren geleden kreeg hij de eerste ziekteverschijnselen. Nu is hij al op 51-jarige leeftijd afgekeurd. Te ziek om te werken. 'Ik krijg vanaf 1 november ontslag. Daarna krijg ik zelfs mijn taxiriten naar het ziekenhuis niet meer vergoed. Ik kan niet eens werken, laat staan autorijden. Mijn vrouw werkt in de thuiszorg en kan met alle problemen die daar zijn, echt niet elke keer vrij vragen. Ik kan niet eens meer naar verjaardagen.'

Al jaren zit hij als burger bij Defensie met allerlei vragen. Maar steeds krijgt hij slechts één ding te horen: dat hij de enige is met zijn ziektebeeld en als hij denkt dat het van zijn werk komt, dan moet hij maar een procedure starten. 'Laat ik voorop stellen dat Defensie altijd een uitstekende werkgever is geweest. Mijn persoonlijke bazen hebben ons echt gesteund en geholpen de laatste jaren. Ik kreeg steeds te horen dat ik een apart geval was. Maar toen ik werd uitgenodigd voor een gesprek met het RIVM, waren er van de twaalf aanwezigen nog twee gevallen met dezelfde ziekte. Dat is toch vreemd? Waarom kan er niet gewoon onderzocht worden of ik daadwerkelijk ziek ben geworden door de stoffen? Waarom moet ik per se een proces starten tegen Defensie? Dat kost alleen maar geld en tijd. En dat heb ik niet.'

Hij en zijn vrouw Hetty zijn het vechten eigenlijk beu. Hun hele leven leidt eronder, geestelijk en financieel. Eickholt had liever als kostwinner tot zijn pensioen doorgewerkt in plaats van de verplichte stop op zijn 51ste. 'Wat mij betreft zou ik graag zien dat er een financiële regeling komt. Ik hoef echt geen grote bedragen, maar ik ga er dankzij mijn ziekte flink op achteruit. Dan is het toch logisch dat we kijken of we daar compensatie voor kunnen krijgen?'

foto Rikkert Harrink©

Een van de loodsen van de POMS-site in Vriezeveen.

GEVAARLIJKE STOFFEN: EEN TOELICHTING

Bij Defensie werd en wordt gewerkt met gevaarlijke stoffen. Nog altijd gebruikt de krijgsmacht bijvoorbeeld chroomhoudende verf voor het spuiten van vliegtuigen. Dit omdat er nog geen alternatieven zouden zijn, hoewel dit wordt bestreden. Voor PX-10 is het gelukkig anders. Het gebruik van deze stof is vanaf de jaren tachtig afgebouwd; het wordt sinds 1993 niet meer gebruikt. Politiek gezien krijgen PX-10 en Chroom VI de meeste aandacht. Hieronder volgt een beschrijving van deze stoffen.

PX-10

In 2008 werd PX-10 voor het eerst onderwerp van politieke discussie. PX-10 is een wapenreinigingsmiddel.⁴ Maar omdat het middel zo effectief was, werd het ook voor andere schoonmaakdoeleinden gebruikt.⁵ Het middel werd in het bijzonder bij de Marine gebruikt, maar ook binnen de andere krijgsmachtdelen. Daardoor zijn vele duizenden mannen en vrouwen in aanraking gekomen met PX-10.

PX-10 bestaat uit diverse grondstoffen, veelal oplosmiddelen. Probleem bij het onderzoek is dat de exacte samenstelling door de jaren heen veranderde en er niet goed te achterhalen valt met welke samenstelling waar en wanneer er gewerkt is. Zo gebruikten medewerkers op de diverse POMS een Amerikaanse variant, terwijl andere militairen de variant van Shell kregen. Met zekerheid is vastgesteld dat stoffen als benzeen, toluen en xyleen erin zaten.⁶ 'Al deze stoffen behoren tot de groep aromatische koolwaterstoffen en hebben een narcotische werking', staat in een interne nota van de inspecteur der Geneeskundige Dienst der Zeemacht uit 1980.⁷

Het zijn vluchtige, kleurloze en brandbare stoffen die een karakteristieke geur hebben en, indien gebruikt als oplosmiddelen, gevaarlijk zijn voor mensen. Zo is organisch psychosyndroom (OPS) een bekende ziekte onder (ex-)schilders ten gevolge van blootstelling aan de diverse oplosmiddelen die in verf verwerkt zijn. Wetenschappers hebben met name aangetoond dat benzeen schadelijk is voor de gezondheid. Het is een kankerverwekkende stof die verschillende vormen van leukemie kan veroorzaken, zoals Acute Myeloïde Leukemie (AML).⁸ De mate waarin benzeen gevaarlijk is, is wel onderwerp van debat. Zo stelden onderzoekers van de Universiteit van Maastricht in 2004 dat de stof minder gevaarlijk is dan gedacht.⁹ Daar tegenover staan wetenschappers die menen dat elke molecuul benzeen er één te veel is, omdat één molecuul al kanker kan veroorzaken.¹⁰

In de jaren vijftig van de vorige eeuw is al in wetenschappelijk onderzoek gewezen op de gevaren van benzeen. De Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) stelde al in 1971 een eerste Benzeenverdrag op.¹¹ In juli 1974 werd door de ILO verdrag nr. 139 aangenomen, over het beschermen van werknemers tegen de werking van kankerverwekkende stoffen.¹² Ook in Nederlandse wetgeving is dit verdrag nadien opgenomen. Tegenwoordig is benzeen zo goed als verboden. Benzeen mag alleen nog gebruikt worden als het minder dan één procent van het totale volume van de gebruikte stof uitmaakt, zij het onder strikte voorwaarden (voorlichting aan werknemers en gebruik van beschermingsmiddelen).

Hoewel toluen als minder schadelijk dan benzeen wordt gezien, kan dit bij langdurige blootstelling en bij hoge concentraties wel degelijk gezondheidsklachten veroorzaken, bijvoorbeeld geheugenproblemen. Bij inademing van grote hoeveelheden treedt duizeligheid en misselijkheid op en kan men zelfs buiten bewustzijn raken.¹³ Datzelfde geldt voor xyleen. Deze stof is

4 Zie www.rivm.nl/Onderwerpen/P/PX_10_wapenreinigingsmiddel

5 Bekende voorbeelden waarvoor PX-10 gebruikt werd zijn vloeren, loopplanken en ander meubilair. Maar het is zelfs gebruikt voor het schoonmaken van pannen. Zie het verslag van de informatiebijeenkomst PX-10 in Utrecht op 28 januari 2016: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/vergaderstukken/2016/02/17/verslag-informatiebijeenkomst-px-10-28-januari-2016>

6 Zie www.rivm.nl/Onderwerpen/P/PX_10_wapenreinigingsmiddel

7 Deze nota is verschenen op 4 december 1980, nr. 22536/797. De nota is o.a. terug te lezen op Eenvandaag.nl, dossier PX-10 Wob-verzoek.

8 Zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Benzeen>.

9 Zie www.kennislink.nl/publicaties/benzeen-minder-gevaarlijk-dan-gedacht

10 Dat is bijvoorbeeld de stelling van Professor Tytgat in de discussie over het RIVM-rapport, zoals gevoerd naar aanleiding van de uitzending van EenVandaag van september 2015.

11 Verdrag nr. 136, Trb. 1971, 208. Zie o.a. 'Advies gevaarlijkse stoffen op de arbeidsplaats' van de Sociaal economische Raad (SER), 1984, p.67.

12 Idem.

13 Zie <https://nl.wikipedia.org/wiki/Toluene>

ontvlambaar en kan irriterend werken voor de huid en de ogen. Zwangere vrouwen moeten blootstelling aan xyleen vermijden, omdat het de kans op een miskraam vergroot.¹⁴

CHROOM-6

'Chemical Agent Resistant Coating' (CARC) is een verfsoort die door Defensie wordt gebruikt voor militair materieel. Deze (grond)verf kan echter chroom-6 bevatten.¹⁵ Het leger heeft twee redenen om deze verf te gebruiken. Ten eerste zorgt deze roestwerende grondverf (primer) ervoor dat het materiaal onder zware weersomstandigheden veel minder snel roest. Voertuigen hoeven dus minder vaak gespoten te worden in verhouding tot normale voertuigen. Dat maakt deze verfsoort ook goedkoper. Ten tweede worden andere chemicaliën minder snel opgenomen in de verflaag, waardoor de ontsmettingstijd sterk gereduceerd kan worden. Na een missie is vaak simpelweg een waterspuit voldoende om de voertuigen schoon te krijgen.¹⁶

Het nadeel van CARC is echter het bestanddeel chroom-6. Op wikipedia.nl staat hierover het volgende: 'Chroom(VI)oxide of chroomtrioxide (CrO₃) is een zeswaardige oxide van chroom en de watervrije of anhydridevorm van chroomzuur. Het is een donkerrode vaste stof, die goed oplost in water en daarin een sterk zuur vormt; de pH van een oplossing van 1% CrO₃ in water bedraagt ongeveer 1. Chroomtrioxide is, net als andere verbindingen van zeswaardig chroom, een zeer giftige, kankerverwekkende en milieugevaarlijke stof.' Op deze wikipedia-pagina kunnen we verder lezen dat chroom-6 gebruikt kan worden voor het corrosiebestendig maken van metalen.

Chroom-6 is een gevaarlijke, sterk oxiderende stof, die in contact met brandbare stoffen brand of explosie kan veroorzaken. De stof kan bijtend zijn of irritatie veroorzaken bij contact met de ogen, de huid, of bij inname via de ademhalingswegen. Langdurige of herhaaldelijke blootstelling aan chroom-6 kan een overgevoelige huid of astma veroorzaken en tot beschadiging van de nieren leiden. Alsof dat nog niet genoeg is, kan chroomtrioxide bij inademing al kankerverwekkend zijn. Belangrijk is dat er geen drempelwaarde is. De hoeveelheid die iemand binnenkrijgt bij inademing maakt dus niet uit; het is altijd gevaarlijk. Tevens is het mutageen, dat wil zeggen: het kan genetische (en dus erfelijke) schade toebrengen aan bepaalde cellen en is mogelijk toxisch voor de voortplanting of de vruchtbaarheid.¹⁷

Dat stoffen met chroom gevaarlijk zijn, werd al in de jaren dertig van de vorige eeuw bekend. In Duitse ziekenhuizen werd al gedacht dat er een verband is tussen werken met chroomhoudende stoffen en longkanker.¹⁸ Onderzoek hierover is sinds eind jaren veertig en vijftig sterk uitgebreid.¹⁹ Er zijn dus veel bewijzen dat werken met chroomverf gevaarlijk is.

Chroom-6 bevat dus in ieder geval twee kenmerken. Ten eerste is het goed voor bescherming tegen corrosie bij metaal. Ten tweede kan de stof levensgevaarlijk zijn voor mens en dier. Bij het gebruik van chroom-6 hebben we het echter vaak over chroomverbindingen, waarbij chroomtrioxide wordt vermengd met een andere stof waarmee de werking (deels) verandert.

Op het gebied van wetgeving is chroom-6 hoogst actueel. Zo heeft de Sociaal Economische Raad (SER) in 2013 opnieuw de grenswaarden voor het werken met deze stof vastgelegd.²⁰ Via de EU worden wellicht nog strengere regels opgelegd via het programma Registratie, Evaluatie, Autorisatie en restrictie van Chemische stoffen (REACH). Dit is een Europese verordening over de productie van en handel in chemische stoffen, waarin beschreven staat aan welke regels bedrijven en overheden zich moeten houden. De regels gelden voor alle lidstaten van de EU.²¹

Het Europese Agentschap voor Chemische Stoffen (ECHA) is al enige jaren bezig met de voorbereiding van de nieuwe verordening. Deze regels bepalen of er gewerkt mag worden met chroom-6 en onder welke voorwaarden. Bedrijven moeten dan in ieder geval autorisatie aanvragen om ermee te mogen werken. De Europese Commissie moet voor het einde van dit jaar bepalen voor hoe lang deze autorisatie vervolgens geldig is. Hoewel bedrijfsorganisaties recent nog hebben geklaagd over de nieuwe richtlijn, zijn ook zij het eens dat werken met chroom-6 gevaarlijk is en alleen goed gereguleerd mag plaatsvinden.²²

14 Zie www.gezondheidsraad.nl/sites/default/files/samenvatting_Beroepsm_blootst_org_oplosmidd.pdf

15 www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/chroomverf/vraag-en-antwoord/wat-zijn-carc-en-chroom-6

16 Zie Chemical Agent Resistance Coating. Distribution Statement A. A Safety Support Pamphlet. Uitgegeven door het Defense Technical Information Centre van de DoD in maart 1987.

17 Zie [https://nl.wikipedia.org/wiki/Chroom\(VI\)oxide](https://nl.wikipedia.org/wiki/Chroom(VI)oxide)

18 Idem.

19 International Agency for research on Cancer, IARC Monographs on the evaluation of carcinogenic risk of chemicals to men. Some inorganic and organometallic compounds. Volume 2, Lyon 1973. P.117-118.

20 Zie o.a. www.ser.nl/publicaties/adviezen/2010-2019/2013/grenswaarden-voor-chroom-vi-verbindingen.aspx Het vaststellen van deze grenswaarden is overigens gedaan na een discussie waar ook het ministerie van Defensie aan heeft meegedaan. Zij zorgde ook hier voor vertraging.

21 Voor meer informatie over REACH, zie o.a. www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gevaarlijke-stoffen/vraag-en-antwoord/wat-is-reach

22 Belangenorganisaties hebben eind juli een rapport uitgebracht waarin staat dat de economische schade voor met name MKB-bedrijven enorm kan zijn. Zie o.a. www.metaalunie.nl/details/autorisatie-chroom-vi-leidt-tot-omzetverlies-en-vertrek-bedrijven-uit-europa

DE SP EN HET POLITIEKE DEBAT OVER GEVAARLIJKE STOFFEN

PX-10

De SP is al jaren actief op het dossier giftige stoffen bij Defensie. Op 16 september 2008 dienden Jan de Wit en Remi Poppe Kamervragen in over het werken met benzeen bij Defensie.²³ Dit naar aanleiding van een verhaal over een oud-militair die gewerkt had met PX-10. Het is het begin van een politiek debat, waarbij politici op zoek gingen naar antwoorden en het ministerie juist antwoorden leek te verdoezelen.

De eerste vragen van de SP leidden wel tot enige actie. Het ministerie van Defensie opent in oktober 2008 een Meldpunt over PX-10, waar maar liefst 1.500 reacties binnenkomen.²⁴ Daarop volgt een eerste (intern) rapport. Mede omdat er veel zaken onduidelijkheid blijven, zet toenmalig staatssecretaris Jack de Vries alle registers open en wordt het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) gevraagd diepgaand onderzoek te doen. Het is vervolgens Remi Poppe die de verantwoordelijke kabinetsleden scherp houdt als het onderzoek nogal lang op zich laat wachten. Angelien Eijnsink van de PvdA helpt hierbij. Samen stellen zij Kamervragen over het onderwerp.²⁵

De SP blijft hameren op een ruimhartige behandeling van de talloze mensen bij Defensie die met PX-10 in aanraking zijn gekomen. Tijdens een Kamerdebat over dit onderwerp zegt Poppe: 'Mij is verzekerd dat militairen hun eigen wapen met dat middel, dat voornamelijk bestaat uit benzeen, hebben moeten poetsen. Het middel stond in de kazernes in niet afgesloten bakken, in ruimtes zonder afzuiging. Die mensen kunnen net zo goed ziek zijn geworden door het gebruik van PX-10 in de periode dat het werd gebruikt. Als oud-militairen en oud-dienstplichtigen met aan benzeen verwante ziektebeelden zich melden, ook buiten de geselecteerde groep en buiten de geselecteerde ziektebeelden, waarom komen die dan niet in aanmerking voor nader onderzoek en erkenning? Is de staatssecretaris van plan om die erkenning of dat onderzoek wel in te stellen, ook naar iedereen die zich meldt?'²⁶

Staatssecretaris De Vries begint zich geleidelijk in te dekken, door te wijzen op criteria en drie mogelijke ziekten die opgelopen kunnen zijn.²⁷ In afwachting van het aangekondigde RIVM-onderzoek blijft het verder stil. Poppe wil meer vaart achter het onderzoek en dient in oktober 2009 een motie in om meer tempo te maken: 'Als oud-militair personeel met het middel heeft gewerkt en een ziektebeeld heeft dat overeenstemt met de gevolgen van het inademen van benzeen voor een langere periode, wees dan ruimhartig. Dat is een heel simpele vraag. Ik vind dat de Staat der Nederlanden dat moet doen.'²⁸ Met een ruime meerderheid wordt de motie aangenomen. Enkel VVD, PVV en Verdonk stemmen tegen.²⁹

Als Poppe in december 2009 opnieuw vragen stelt, blijkt dat een snelle afwikkeling geen wens is van Defensie.³⁰ Deels keren dezelfde vragen ruim een jaar later terug naar aanleiding van een voortgangsrapportage van het onderzoek.³¹ Het wordt ook duidelijk dat de ruimhartige opstelling van Defensie geleidelijk afbrokkelt. Dat blijkt helemaal als in november 2011 het RIVM-rapport verschijnt, met de conclusie dat werken met PX-10 bij Defensie geen extra gevaren met zich mee heeft gebracht. Mede omdat het kabinet is gevallen en er een nieuwe minister (Hennis) aantreedt, lijkt dit rapport zoals zoveel rapporten in de la te verdwijnen, zonder een deugdelijk debat.³²

23 Zie vragen De Wit en Poppe, nr 2008Z02501: www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2008Z02501&did=2008D04674

24 Tot op de dag van vandaag is onduidelijk wat er met deze meldingen is gebeurd. Uit de vele opmerkingen die de SP ontvangen heeft, wordt duidelijk dat een overgroot deel van de mensen zich heeft aangemeld bij de Meldpunt, nooit iets van Defensie heeft vernomen.

25 Vragen van de leden Poppe (SP) en Eijnsink (PvdA) aan de staatssecretaris van Defensie over de voortgang van het onderzoek naar gezondheidsklachten van oud-defensiepersoneel door PX-10. (Ingezonden 18 juni 2009.)

26 Verslag van een algemeen overleg van 29 september 2009, vastgesteld 29 oktober 2009. Nr 32 123x nr. 20 pag. 5.

27 Idem, pag. 18/19.

28 Stenogram, nr. 2009D5041, pag. Tweede Kamer 2009-2010, 15 oktober 2009, pag. 15-1108. Via: www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2009D50415&did=2009D50415

29 Tweede Kamer 2009-2010, Stemmingen, 15 oktober 2009 TK 15, pag. 15-1121. Zie o.a. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2009D50418&did=2009D50418

30 Zie o.a. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2009Z23661&did=2010D01405

31 Zie o.a. www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2011D08280

32 Voor het eindrapport van het RIVM zie: www.rivm.nl/Documenten_en_publicaties/Algemeen_Actueel/Nieuwsberichten/2011/Leukemie_door_PX_10_onwaarschijnlijk

In oktober 2014 komt het onderwerp dankzij de media echter terug op de agenda. Een Vandaag laat deskundigen aan het woord die het onderzoek van RIVM ernstig in twijfel trekken. Jasper van Dijk springt er bovenop. Hij stelt opnieuw vragen en pleit nogmaals voor nieuw onderzoek.³³ Dat komt er niet, maar er komt wel een overleg tussen de wetenschappers van het RIVM en hun critici. In een later debat blijft Hennis echter bij het standpunt dat nieuw onderzoek – ondanks alle kritiek – niet nodig is.³⁴

De media laten de kwestie niet los en in september van 2015 volgt een nieuwe aanval op het RIVM.³⁵ Vooral de aannames van het onderzoek liggen onder vuur. Maar opnieuw geeft het RIVM, evenals Defensie, geen krimp. In een uitgebreide brief mogen de wetenschappers van het instituut weerwoord geven.³⁶ Bij een debat in december 2015 is PX-10 een belangrijk onderwerp waar minister Hennis en de coalitiepartijen op worden aangesproken.³⁷ Maar ze geven niet toe. Onder druk van de kritiek stelt minister Hennis voor om een bijeenkomst over PX-10 te organiseren, waar oud-medewerkers hun vragen kunnen stellen.³⁸

De bijeenkomst vindt eind januari 2016 plaats. Van Dijk is er, als enige Kamerlid, bij aanwezig.³⁹ In een daarop volgend debat dient hij twee moties in.⁴⁰ Ten eerste vraagt hij, samen met D66, om een contra-expertise te laten doen in verband met het RIVM-onderzoek. Ook stelt hij voor om een coulancregeling in te stellen voor slachtoffers van PX-10, zoals ook het geval is voor slachtoffers van chroomverf.⁴¹ Beide voorstellen worden weggestemd. De VVD, PvdA en het CDA zijn tegen beide moties, terwijl D66 alleen tegen de coulancregeling voor PX-10 stemt.⁴² Defensie laat voor de slachtoffers van PX-10 enkel de weg open om op individuele basis een klacht in te dienen en een proces op te starten. ‘De minister kan in één keer alle twijfels wegnemen door nu te zeggen: vooruit, we doen een contra-expertise en dan hebben we helderheid. Zolang zij dat niet doet, blijf ik hier echter vraagtekens bij zetten’, meent Van Dijk.⁴³

CHROOMVERF

In juni 2014 komen via het Limburgs Dagblad verhalen naar buiten over slachtoffers van chroomverf.⁴⁴ Deze verf werd gebruikt op diverse POMS-sites van defensie. Op 11 juli 2014 stelt de SP er vragen over in de Kamer.⁴⁵ Minister Hennis stelt een onderzoek in. Maar de traagheid waarmee dit onderzoek wordt gedaan is vanaf dag één onderwerp van debat. Defensie komt bovendien in problemen als blijkt dat de leider van de Taskforce, in zijn functie als leidinggevende op een vliegbasis, ook verantwoordelijk was voor problemen rond het gebruik van chroomverf, een geval van de slager die zijn eigen vlees gaat keuren. Het levert een fel debat op, met als resultaat dat de oud-commodore Groen zich terugtrekt.⁴⁶

33 Zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2014D40963.

34 De eerste keer dat ze dit doet is in het wetgevend overleg Defensie Personeel op 3 november 2014. Zie: www.tweedekamer.nl/vergaderingen/commissievergaderingen/details?id=2014A03242, verslag pag. 34. Daarna blijft ze vasthouden aan de onafhankelijkheid en deskundigheid van het RIVM.

35 Zie www.innenland.eenvandaag.nl/tv-items/61699/_rivm_onderzoek_px_10_ondeugdelijk_

36 Zie www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2015/09/17/kamerbrief-met-reactie-op-uitzendingen-over-px-10

37 Jasper van Dijk begint in zijn bijdrage met veel vragen over werken met de giftige stoffen. Zie: Verslag van een wetgevingsoverleg, gehouden op 2 november 2015, over vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2016, onderdeel personeel, P.3-4. Zie: www.tweedekamer.nl/kamerstukken/verslagen/detail?id=2015Z15780&did=2015D48470

38 Idem.

39 Dat hij hierbij aanwezig was, komt hem bij het door hemzelf aangevraagde debat op kritiek te staan van de Kamerleden Teeven (VVD) en Gunál Gezer (PvdA). Van Dijk stelt echter dat hij erbij was vanuit betrokkenheid. Dat hadden andere Kamerleden ook kunnen doen.

40 Zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2016D07571

41 Dit zijn de moties 34300-X-84 en 34300-X-85. Zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/stemmingsuitslagen/detail?id=2016P03050

42 Idem.

43 Verslag dertigledendebat PX-10, 18 februari 2016, p.16-17. Zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2016D07571

44 Zie <http://red.mgl.nl/dossiers/defensiegif/DDL-20140628-04012GO001.pdf> en www.volkskrant.nl/binnenland/defensie-wist-al-15-jaar-van-blootstelling-aan-giftige-stof-a3722021/

45 Vragen van de leden Van Dijk en Paul Ulenbelt (beiden SP) over het bericht dat tientallen oud-medewerkers van Defensie ernstig ziek zijn geworden vanwege blootstelling aan giftige stoffen, ingezonden op 11 juli jl. met kenmerk 2014Z13310. Zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2014Z13310&did=2014D26634

46 Debat gehouden op 12 november 2014. Zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2014D41192&did=2014D41192 Zie ook www.defensie.nl/actueel/nieuws/2014/11/12/leider-taskforce-chroom-6-treedt-terug

foto Fotoarchief Nederlands Instituut voor Militaire Historie©

Op 14 oktober 1998 demonstreerde het burgerpersoneel tegen sluiting van de POMS in Coevorden

Veel oud-medewerkers hebben dan nog maar weinig vertrouwen in het onderzoek. Het duurt te lang en de onafhankelijkheid van het onderzoek laat volgens hen te wensen over.⁴⁷ Van Dijk vraagt bij het debat aandacht om de honderden medewerkers die zich reeds gemeld hebben, zo snel mogelijk te helpen. Ook tracht hij PX-10 bij het onderzoek te betrekken. Beide ingediende moties hierover halen geen meerderheid.⁴⁸

Als eind 2015 bijeenkomsten plaatsvinden in het kader van het RIVM-onderzoek, verschijnen er berichten van medewerkers die zich niet serieus genomen voelen. SP en D66 stellen wederom vragen. Een aantal oud-medewerkers uit Limburg ziet dan geen heil meer in het RIVM-onderzoek.⁴⁹ Zij nemen stappen om Defensie aan te klagen. Van Dijk heeft hier alle begrip voor en stelt wederom vragen in de Kamer.⁵⁰

Het onderzoek van het RIVM over chroomverf is nog gaande. In het najaar van 2016 worden de eerste resultaten verwacht.

47 Zie www.rtvnoord.nl/nieuws/156704/Frustratie-over-onderzoek-naar-gebruik-chroom6

48 Zie <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/dossier/34000-X/h-tk-20142015-25-15?resultIndex=85&sorttype=1&sortorder=4>

49 Zie http://binnenland.eenvandaag.nl/tv-items/67097/zieke_slachtoffers_gifverf_klagen_defensie_aan

50 Zie voor de vragen: www.tweedekamer.nl/kamerstukken/kamervragen/detail?id=2016Z09892&did=2016D20501

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

DE CONCLUSIES VAN DIT RAPPORT ZIJN:

1. Het werken met PX-10 en chroomverf (met stoffen als benzeen, toluen en xyleen) is levensgevaarlijk.
2. In alle krijgsmachtdelen is decennialang gewerkt met PX-10 en chroomverf. Met chroomverf wordt nog altijd gewerkt.
3. Uit talloze documenten blijkt dat Defensie op de hoogte was van de gevaren van het werken met deze stoffen.
4. Veel (oud-)medewerkers van Defensie vertonen klachten of zijn ziek geworden.
5. Als goed werkgever had Defensie maatregelen moeten nemen, zoals het aanbieden van beschermende kleding.
6. In veel gevallen zijn beschermende maatregelen niet of slechts gedeeltelijk genomen. Veel medewerkers zijn hierdoor onnodig blootgesteld aan gevaarlijke stoffen.
7. Medewerkers kregen niet of nauwelijks informatie over de gevaren waaraan zij werden blootgesteld.
8. Defensie is door (interne) deskundigen veelvuldig gewaarschuwd over de schadelijke gevolgen van het werken met diverse stoffen.
9. Het is vooralsnog onduidelijk hoeveel mensen exact ziek zijn geworden door het werken met gevaarlijke stoffen.

OP GROND VAN DEZE CONCLUSIES KOMEN WE TOT DE VOLGENDE AANBEVELINGEN:

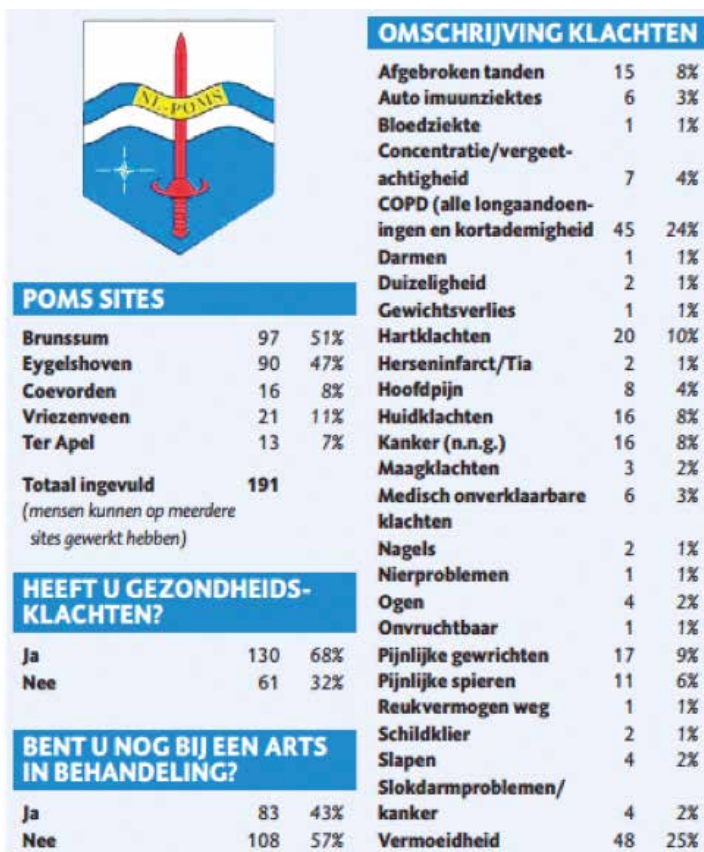
1. Alle (oud-)medewerkers van defensie hebben recht op een eerlijke en rechtvaardige behandeling omtrent de gevolgen van het werken met gevaarlijke stoffen.
2. Defensie dient te erkennen dat in veel gevallen onzorgvuldig is gehandeld.
3. Indien de veiligheid niet kan worden gegarandeerd, worden gevaarlijke stoffen niet gebruikt.
4. De overheid zet actief in op het verkrijgen van alternatieven voor gevaarlijke stoffen, zoals chroomhoudende verf.
5. Alle slachtoffers hebben recht op een redelijke schadevergoeding; hiertoe dient een schadefonds te worden opgericht.
6. Defensie moet te allen tijde voldoen aan de veiligheidsvoorschriften. Het niet naleven van voorschriften moet tot zware sancties leiden, zoals ontslag van de leidinggevende.
7. Er moet een nieuw en onafhankelijk onderzoek komen naar de gevolgen van het werken met PX-10. Hierbij wordt ook gekeken naar individuele gevallen.
8. Om opheldering te krijgen over de werkwijze rond het onderzoek naar PX-10, wordt een parlementaire ondervraging ingesteld (mini-enquête), waarbij betrokkenen onder ede worden gehoord.

BIJLAGE 1: DE POMS-ENQUÊTES

EERSTE POMS-ENQUÊTE 2014

In reactie op de groei van het Warschaupact werd binnen de NAVO eind jaren zeventig besloten om zes Amerikaanse mobiele divisies te plaatsen. Het materieel voor deze eenheden werd op diverse plekken in Europa opgeslagen en zo ook in Nederland. Het was de geboorte van de Prepositioned Organizational Material Storage Sites (POMS-sites). Op 8 maart 1984 werd in Brunssum de eerste POMS-site geopend. Niet veel later werden ook in Vriezeveen, Ter Apel, Coevorden en Eygelshoven dergelijke sites geopend. Op deze POMS sites werden Amerikaanse voertuigen opgeslagen, van vrachtwagens tot tanks. Namens de Nederlandse krijgsmacht werkten hier burger- en militair personeel aan het onderhoud en de instandhouding van deze voertuigen. In de hoogtijdagen lag het personeelsbestand op ruim 1400 medewerkers. Zij waren in dienst van de Nederlandse krijgsmacht, maar werden betaald door de VS.

Het zijn onder andere personeelsleden van de Limburgse sites (Eygelshoven en Brunssum) die het werken met giftige stoffen als eerste hebben aangekaart. Tijdens hun werkzaamheden kwamen zij in aanraking met PX-10, chroom-6, maar ook met verarmd uranium, kerosine (JP8), roet- en fijnstoffen. Opvallend bij deze medewerkers was al snel één ding: de enorme groep met (zware) ziekteverschijnselen. Dat kan volgens de oud-medewerkers geen toeval zijn. In 2014 namen zij onderling een enquête af. In totaal vulden 191 oud-medewerkers een vragenlijst in, waarvan de meeste in Limburg (Brunssum of Eygelshoven) gewerkt hadden. Destijds gaven 130 personen aan gezondheidsklachten te hebben. 83 daarvan waren ook in behandeling.

POMS-enquête 2014

TWEEDE POMS-ENQUÊTE 2016

In juli 2016 is wederom een vragenlijst uitgezet. Er zijn 405 mensen benaderd, waarvan er 185 reageerden. Het eerste dat opvalt, is dat het aantal mensen met gezondheidsklachten enorm is toegenomen, van 68% (130 personen) naar 91% (164 personen). Daar waar in 2014 nog maar 83 personen in behandeling waren, zijn dat er nu 145. De meest voorkomende klachten zijn:

- COPD, kortademigheid (15%);
- chronische vermoeidheid (11%);
- pijn in gewrichten/reuma (9%);
- huiduitslag, blaren (8%).

RESULTATEN			
<i>Enquête</i>			
Bij welke POMS Site heeft u gewerkt?			
Antwoord	Aantal	Per %	Totaal 164
Mensen kunnen op meerdere sites gewerkt hebben.			
Brunssum	51	27,57%	
Eygelshoven	51	27,57%	
Coevorden	20	10,81%	
Ter Apel	35	18,92%	
Vriezenveen	28	15,14%	
Totaal	185		
Heeft u gezondheidsklachten?			
Antwoord	Aantal	Per %	
Ja	164	91,11%	
Nee	16	8,89%	
Bent u nog in behandeling bij een arts?			
Antwoord	Aantal	Per %	
Ja	145	73,78%	
Nee	19	26,22%	

Kunt u uw klachten omschrijven?			
Totaal Mensen hebben diverse klachten 164			
	Antwoord	Aantal	Per %
Slaapproblemen		7	2,97%
concentratie,		18	7,63%
Gebit en uitvallen tanden.		14	5,93%
vaak longontstekingen		11	4,66%
Auto-immuunziekte		5	2,12%
Hoge bloeddruk, diabetes		4	1,69%
Chronisch darm patiënt		7	2,97%
Maagklachten		4	1,69%
COPD, Kortademigheid,		35	14,83%
Geen reuk meer		3	1,27%
Nier problemen		7	2,97%
Hart ritmestoornis		7	2,97%
Kanker, Diversen soorten		15	6,36%
Herseneninfarct		3	1,27%
Zere botten.		3	1,27%
pijn in gewrichten reuma		22	9,32%
problemen praten heesheid		4	1,69%
bloeddruk		3	1,27%
Huiduitslag, Blaren op de huid		19	8,05%
Vermoeidheid Chronisch		27	11,44%
Hoge bloeddruk		2	0,85%

POMS-enquête 2016

BIJLAGE 2: SCHRIFTELIJKE VRAGEN SP OVER WERKEN MET GIFTIGE STOFFEN BIJ DEFENSIE

Vragen van de leden De Wit en Poppe (beiden SP) aan de staatssecretaris van Defensie en de minister van Justitie over het werken met benzeen door defensiepersoneel (ingezonden 16 september 2008).

- 1 Bent u op de hoogte van de zaak van de ex-Konstabel die in dienst is geweest bij het ministerie van Defensie en in die functie mede als taak heeft gehad de wapens en vuurmiddelen aan boord van een marinefregat schoon te maken met het ontsmettingsmiddel/reinigingsmiddel PX-10? Bent u er voorts van op de hoogte dat de betreffende persoon nu in een procedure is verwickeld met het ministerie over het vergoeden van de schade die is veroorzaakt door dit middel PX-10?
- 2 Erkent u het oorzakelijk verband in deze kwestie tussen het werken met het middel PX-10 en de gezondheidsklachten van de ex-Konstabel? Zo ja, kunt u toelichten waarom het zo lang moet duren voordat het ministerie overgaat tot het vergoeden van de schade? Kunt u zich voorstellen dat gedupeerden zich in de steek gelaten voelen door het ministerie van Defensie, als ex-werkgever, vanwege het trage handelen? Bent u bereid nu haast te maken en niet langer te treuzelen in de procedures over aansprakelijkheid?
- 3 Is u bekend hoeveel medewerkers van het ministerie van Defensie in het verleden hebben gewerkt met PX-10? In welke periode exact hebben defensiemedewerkers met PX-10 gewerkt?
- 4 Is het waar dat het middel PX-10 benzeen en/of verwante stoffen als xyleen en toluene bevatte? In welke hoeveelheden is PX-10 toegepast? In welke omstandigheden is met deze stof gewerkt?
- 5 Vanaf welk moment exact is het werken met PX-10 verboden voor defensiemedewerkers? Wat waren destijds de redenen om het werken met dit middel te verbieden? Is dit verbod gebaseerd op een wet of regel? Zo ja, welke? Is dit een algemeen verbod of gold dit verbod alleen voor defensiepersoneel?
- 6 Bent u bekend met andere sectoren waar met oplos- en reinigingsmiddelen op basis van benzeen of aanverwante stoffen werd gewerkt? Is men ook in die sectoren overgegaan tot een verbod voor deze stof, en zo ja, vanaf welk moment?
- 7 Is er een causaal verband aangetoond tussen de blootstelling aan de stof benzeen en het krijgen van ernstige ziekten, waaronder leukemie? Bent u bekend met (literatuur)onderzoek hiernaar?
- 8 Is het waar dat het ministerie van Defensie tot dusver niet heeft meegewerkt aan het verrichten van onderzoek naar de effecten van het blootstellen aan benzeen van eigen personeel in het verleden? Is het eveneens waar dat het ministerie van Defensie weigert de kosten te betalen van het literatuuronderzoek dat nu op eigen kosten moest worden verricht? Zo ja, bent u van mening dat dit terecht is of bent u bereid de kosten alsnog te vergoeden?
- 9 Weet u hoeveel oud-Defensie-medewerkers op dit moment gezondheidsklachten hebben als gevolg van blootstelling tijdens werkzaamheden voor defensie aan benzeen of aanverwante stoffen? Zo neen, bent u bereid hier grootschalig en grondig onderzoek naar te verrichten? Zo neen, waarom niet?
- 10 Bent u van plan oud-Defensie-medewerkers die in aanraking zijn geweest met PX-10 te benaderen en hen in te lichten over de risico's die zijn verbonden aan het gewerkt hebben met PX-10, zodat zij zich zo nodig op tijd kunnen voorzien van medische hulp en voorzorg? Zo ja, hoe gaat u hen benaderen? Zo neen, waarom niet?
- 11 Bent u bereid deze vragen uiterlijk 1 oktober 2008 te beantwoorden, vanwege de spoed die zal moeten worden betracht omdat het hier gaat om ernstig zieke mensen met een korte levensverwachting?

Vragen van de leden Poppe (SP) en Eijsink (PvdA) aan de staatssecretaris van Defensie over de voortgang van het onderzoek naar gezondheidsklachten van oud-defensiepersoneel door PX-10 (ingezonden 18 juni 2009).

- 1 Kunt u toelichten waarom het tot eind 2010 moet duren voordat het onderzoek naar de gezondheidseffecten door blootstelling aan PX-10 zal zijn afgerond?
- 2 Deelt u de mening dat mensen die het vermoeden hebben ziek te zijn geworden door PX-10, waarmee zij hebben gewerkt gedurende hun dienstverband bij Defensie, zo spoedig mogelijk duidelijkheid moeten krijgen over het oorzakelijke verband tussen het werken met PX-10 en de gezondheidsklachten? Zo ja, ziet u kans het onderzoek te bespoedigen?
- 3 Betekent het feit dat er aansprakelijkheid wordt erkend voor de mensen die in één van de genoemde risicofuncties hebben gewerkt en bij wie zich één van de drie genoemde ziektes heeft geopenbaard, dat mensen die niet aan deze voorwaarden voldoen zelf het oorzakelijke verband moeten gaan bewijzen? Of betekent dit dat zij het eerder genoemde onderzoek, dat pas eind 2010 klaar zal zijn, af moeten wachten?
- 4 Wat is uw reactie op de kritiek, die u onder meer bij brief van 15 juni 2009 heeft bereikt, dat er meer vormen van kanker en ook andere ziektebeelden worden veroorzaakt door blootstelling aan hoge doseringen van de stoffen die in PX-10 voorkomen? Kunt u een overzicht geven van de literatuur die is gebruikt voor het intern onderzoek PX-10 van 14 mei 2009?
- 5 Zijn er op grond van de bevindingen van het eerste deelonderzoek (waaruit onder meer is gebleken dat voor het reinigen van het persoonlijk wapen door militairen PX-10 in open niet-afgesloten bakken werd bewaard die met jerrycans werden bijgevuld, dat er zonder beschermende middelen zoals handschoenen werd gewerkt, en dit alles in gesloten ruimten zonder afzuigstelsysteem) niet veel meer mensen dan alleen die in de genoemde risicofuncties (zoals wapenonderhoudsmonteurs) blootgesteld aan PX-10? Hoe is voor mensen die alleen hun eigen wapen schoonmaakten een oorzakelijk verband aan te tonen tussen het werken met PX-10 en hun aandoening?
- 6 Waarom zou voor de (ex-)militairen die één van de drie genoemde aandoeningen hebben die niet in een van de risicofuncties hebben gewerkt maar wel op bovengenoemde wijze hun persoonlijk wapen hebben schoongemaakt, geen aansprakelijkheid worden erkend?
- 7 Wat bedoelt u met uw opmerking dat er geen voorschotregeling wordt getroffen voor individuele (oud)Defensiemedewerkers die aan een terminale ziekte lijden, terwijl u eerder schreef dat indien blijkt dat in een individueel geval een tegemoetkoming noodzakelijk of wenselijk is, u niet zou aarzelen deze uit te keren? Kunt u dit toelichten?

Vragen van het lid Poppe (SP) aan de staatssecretaris van Defensie over de uitvoering van de motie-Poppe over de gezondheidsklachten van oud-Defensiepersoneel veroorzaakt door werken met reinigingsmiddel PX-10 (ingezonden 7 december 2009).

- 1 Wat is de stand van zaken met betrekking tot de uitvoering van de motie-Poppe?
- 2 Op welke wijze geeft u uitvoering aan het verzoek in de motie dat er voor alle mensen die tijdens hun werkzaamheden voor Defensie in aanraking zijn gekomen met PX-10, zo snel mogelijk duidelijkheid moet komen of hun gezondheidsklachten zijn veroorzaakt door het gebruik van PX-10, niet alleen voor die groepen voor wie nu al aansprakelijkheid is erkend?
- 3 Over welke ziekten bestaat nog twijfel over causaliteit? Welke wetenschappelijke instituten voeren het onderzoek hier naar uit? Wat zijn precies de onderzoeksvragen die aan deze instituten zijn voorgelegd?
- 4 Wat is voor u 'relevante literatuur'? Bent u bekend met het feit dat er tot nu toe tegenstrijdige conclusies zijn te vinden in de literatuur waar het gaat om aandoeningen en ziekten die het gevolg kunnen zijn van het in aanraking komen met benzeenhoudende stof? Wordt al deze literatuur betrokken bij het onderzoek? Worden alle adviezen en geraadpleegde literatuur die men betreft bij het onderzoek uiteindelijk openbaar gemaakt?

- 5 Op welke wijze heeft u tot dusver uitvoering gegeven aan het verzoek in de motie om in de tussentijd ruimhartig om te gaan met het verstrekken van voorschotten op de schadevergoeding aan oud-Defensiemedewerkers die in aanraking zijn gekomen met PX-10 en nu terminaal ziek zijn?
- 6 Is het waar dat slechts voorschotten op schadevergoedingen worden verstrekt aan die mensen die een van de drie in uw brief van 11 juni 2009 genoemde aandoeningen hebben, waarvan nu reeds vaststaat dat deze zijn veroorzaakt door het werken met benzeenhoudende PX-10, en dat ten aanzien van andere terminaal zieken de claim wordt afgewezen of in de ijskast wordt gezet? Met andere woorden, waarom legt u het begrip 'ruimhartig' zoals verwoord in de motie zo beperkt uit?
- 7 Is het waar dat het ministerie van Defensie de medische causaliteitsdiscussie aan het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds (ABP) heeft gemandateerd? Wat houdt deze keuring door het ABP precies in? Welke termijn staat er voor de uitslag van de keuring?
- 8 Kunt u uitsluiten dat mensen die nu terminaal ziek zijn als gevolg van aanraking met PX-10 tijdens Defensiewerkzaamheden nu lange procedures moeten doorlopen alvorens zij genoegdoening kunnen krijgen?
- 9 Handelt u hiermee in strijd met de jurisprudentie van de Centrale Raad van Beroep en de Hoge Raad, waaruit onder meer blijkt dat als er sprake is van een korte levensverwachting niet een langdurige procedure kan worden afgewacht en de vergoeding buiten de specifieke rechtspositionele regelingen van het ABP moet worden geregeld? Kunt u uw antwoord toelichten?
- 10 Bent u bereid echt ruimhartig om te gaan met mensen die terminaal ziek zijn, en dat niet gewacht kan worden op het externe onderzoek dat nog lange tijd op zich zal laten wachten? Bent u bereid om alle mensen die nu terminaal ziek zijn en tijdens hun werkzaamheden voor Defensie in aanraking zijn gekomen met het benzeenhoudende PX-10 een voorschot op de schadevergoeding te geven, zo lang van de betreffende specifieke aandoening of ziekte die betrokkene heeft niet is uitgesloten dat deze aandoening of ziekte gerelateerd is aan of veroorzaakt is door het werken met PX-10? Zo niet, waarom niet?
- 11 Zo niet, bent u dan wel bereid om dan in ieder geval ruimhartig om te gaan met claims van mensen met een terminale ziekte waarvan momenteel nog twijfel bestaat of er een causaal verband zou kunnen bestaan tussen de aandoening en de aanraking in het verleden met de benzeenhoudende stof PX-10? Zo niet, waarom niet?

Vragen van het lid Jasper van Dijk (SP) aan de Minister van Defensie over de gevolgen van het gebruik van het schoonmaakmiddel PX-10 (ingezonden 24 oktober 2014).

- 1 Wat is uw oordeel over de uitzending en de website van Dossier EenVandaag, waarin de conclusies van de Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) aangaande PX-10 in twijfel worden getrokken?
- 2 Heeft Defensie in de periode 1973-1993 ooit metingen gedaan naar de schadelijke gevolgen van het gebruik van PX-10?
- 3 Waarop zijn de getallen en metingen gebaseerd in het tweede RIVM-rapport van november 2011?
- 4 Is het waar dat Defensie in het rapport Intern Onderzoek van 14 mei 2009 aangeeft dat er nooit metingen en risico-analyses zijn gedaan?
- 5 Hoe kunt u beweren dat militairen niet aan een hoge dosis PX-10 zijn blootgesteld, als er geen metingen en risico-analyses zijn gemaakt?
- 6 Bestaat er nu wel of geen 'veilige ondergrens' voor het werken met benzeen, aangezien hierover verschillende beweringen worden gedaan?
- 7 Waarom werd het eerste RIVM-rapport pas in april 2011 gepresenteerd, terwijl het al in oktober 2010 gereed was?
- 8 Bent u bereid om de producent en leverancier van PX-10 (Shell) te vragen welke bestanddelen er precies in PX-10 zitten? Zo nee, waarom niet?

- 9 Waren de verantwoordelijke ministers van Defensie vanaf 1973 (EG Richtlijn Benzeen) bekend met de schadelijke werking van benzeen dat zich in PX-10 bevond, en later vanwege de nota's van hoge Officieren aan de Defensietop in december 1980?
- 10 Waarom heeft Defensie vanaf 1973 geen voorzorgsmaatregelen getroffen in het kader van de zorg voor de gezondheid van de militairen?
- 11 Wat is er gebeurd met de aangenomen motie Poppe van 15 oktober 2009, waarin wordt opgeroepen om oud-Defensie-medewerkers die gewerkt hebben met PX-10, zo snel mogelijk duidelijkheid te verschaffen over de vraag of hun gezondheidsklachten zijn veroorzaakt door het gebruik van PX-10?
- 12 Bent u bereid om – in lijn met de motie Poppe – uitgebreid navraag te doen over de gezondheidstoestand van het personeel binnen de Krijgsmacht in de periode 1950–1993 (nog levenden en nabestaanden)?

Toelichting: Deze vragen dienen ter aanvulling op eerdere vragen ter zake van de leden Eijssink en Kerstens (beiden PvdA), ingezonden 22 oktober 2014 (vraagnummer 2014Z18661). recente reactie van RIVM op de website van EenVandaag).

Vragen van de leden Jasper van Dijk en Ulenbelt (beiden SP) aan de Ministers van Defensie en van Sociale Zaken en Werkgelegenheid over het bericht dat tientallen oud-medewerkers van Defensie ernstig ziek zijn geworden omdat zij zijn blootgesteld aan giftige stoffen (ingezonden 11 juli 2014).

- 1 Is het waar dat er onderzoeken zijn uitgevoerd in opdracht van de minister van Defensie (in 1999 in het depot in Vriezenveen, en in 2002 in Brunsum), waaruit bleek dat er giftige stoffen in de werkplaatsen aanwezig waren, die zich ver boven de toegestane concentratie bevonden en dat deze geheim zijn gehouden? Zo ja, kunt u verklaren waarom?
- 2 Kunt u toelichten waarom de andere depots niet zijn onderzocht?
- 3 Bent u bereid om alle onderzoeken die in deze zaak in opdracht van Defensie of gedaan zijn naar stoffen zoals Chroom(VI), asbest, verarmd uranium, benzeen en organische oplosmiddelen aan de Kamer te sturen? Zo nee, waarom niet?
- 4 Kunt u in een tijdslijn aangeven wat u op welk moment wist over de blootstelling? Zijn er blootstellingsonderzoeken gedaan? Zo nee, waarom niet? Wat waren de uitkomsten van blootstellingsonderzoeken?
- 5 Wat zijn de redenen dat u zoveel jaren de kans op gezondheidsschade heeft verzwegen?
- 6 Waaruit bestaat het onderzoek naar het gevolg van de verrichte werkzaamheden te midden van de giftige stoffen dat u gaat instellen? Wie voert dit onderzoek uit? Is dit een onafhankelijk onderzoek? Wanneer worden de resultaten verwacht?
- 7 Bent u bereid om het onderzoek breder te trekken door te inventariseren of zich ook soortgelijke gevallen in het buitenland hebben voorgedaan? Indien dit laatste het geval is, kunt u dan aangeven op welke wijze de minister van Defensie is omgegaan met deze informatie?
- 8 Bent u op de hoogte van soortgelijke problemen in het andere landen? Zo ja, welke? Zo nee, waarom niet?
- 9 Klopt het dat werknemers onvoldoende beschermd waren toen zij de speciale verf gebruikten waarin chroom(VI)oxide was verwerkt? Zo ja, welke consequenties zou dit volgens u moeten hebben? Zo nee, waaruit blijkt dat?
- 10 Erkent u de aansprakelijkheid voor de gezondheidsschade? Zo nee waarom niet? Bent u bereid om met de militaire vakbonden in gesprek te treden over schadeloosstelling van de oud-medewerkers, indien uit het onderzoek blijkt dat zij tijdens hun werkzaamheden inderdaad onvoldoende beschermd waren?
- 11 Wat was de rol van de bedrijfsgezondheidskundige zorg van Defensie? Was zij op de hoogte van het werken met toxische stoffen? Is zij bekend met klachten van het personeel als gevolg daarvan? Zo nee, waarom niet?

- 12 Is of was de Arbeidsinspectie op de hoogte van de huidige of eerdere situaties? Zijn er onderzoeken gedaan? Zo ja, met welk resultaat? Zo nee, waarom niet?
- 13 Staan de getroffen medewerkers nog onder controle van de betrokken arbodienst? Zo ja, wat is hun conclusie? Zo nee, waarom niet?
- 14 Zijn alle medewerkers die mogelijk zijn blootgesteld opgeroepen voor een gezondheidsonderzoek? Zo nee, waarom niet?

Vragen van het lid Jasper van Dijk (SP) aan de Minister van Defensie over slachtoffers van chroomverf (ingezonden 20 mei 2016).

- 1 Wat is uw oordeel over de uitzending van EenVandaag 'Zieke slachtoffers gifverf klagen Defensie aan'?
- 2 Begrijpt u dat de slachtoffers van chroomverf moe zijn van het wachten op uw onderzoek, omdat velen van hen ernstig ziek zijn? Zo nee, waarom niet?
- 3 Bent u bekend met de oprichting van de Stichting Gedupeerden Gevaarlijke Stoffen NL-POMS (Prepositional Organizational Material Storage)? Op welke manier draagt u eraan bij om de doelstellingen van deze stichting te realiseren?
- 4 Wat is uw oordeel over de enquête van de ex-POMS-medewerkers, waaruit bijvoorbeeld blijkt dat 68 procent van de oud-medewerkers kampt met gezondheidsklachten?
- 5 Kunt u een overzicht leveren van medische aandoeningen van de ruim 2.500 (oud-)medewerkers die zich tot nu toe bij het meldpunt van het Centrum voor Arbeidsverhoudingen Overheidspersoneel (CAOP) hebben laten registreren? Zo nee, waarom niet?
- 6 Bent u bereid om ook de gevolgen van het werken met andere gevaarlijke stoffen te onderzoeken, zoals verarmd uranium? Zo nee, waarom niet?
- 7 In hoeverre wordt in het RIVM-onderzoek (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) naar chroomverf – anders dan bij het onderzoek naar PX-10, waar gekeken is naar een algemeen ervaringsnorm – rekening gehouden met individuele werkervaringen?
- 8 Is het waar dat 'het merendeel' van het RIVM-onderzoek dit jaar naar buiten komt? Zo nee, wanneer komt het onderzoek wel naar buiten?
- 9 Deelt u de mening dat de slachtoffers van chroomverf zo snel mogelijk gerechtigheid moeten krijgen?

BIJLAGE 3: MOTIES SP

32 123 X Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2010

Nr. 14 MOTIE VAN HET LID POPPE

Voorgesteld 15 oktober 2009

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat het ministerie van Defensie een bijzondere zorgplicht heeft voor (oud-)defensiemedewerkers die gewerkt hebben met het benzeenhoudende reinigingsmiddel PX-10, omdat een aantal van hen ernstige gezondheidsklachten heeft opgelopen als gevolg van het werken met PX-10;

van mening, dat voor alle mensen die tijdens hun werkzaamheden voor defensie in aanraking zijn gekomen met PX-10 zo snel mogelijk duidelijkheid moet komen of hun gezondheidsklachten zijn veroorzaakt door het gebruik van PX-10, niet alleen voor die groepen voor wie nu al aansprakelijkheid is erkend;

verzoekt de regering deze duidelijkheid zo spoedig mogelijk te verschaffen, en in de tussentijd ruimhartig om te gaan met het verstrekken van voorschotten op de schadevergoeding aan oud-Defensiemedewerkers die in aanraking zijn gekomen met PX-10 en nu terminaal ziek zijn,

en gaat over tot de orde van de dag.

Poppe

Voor: SP, PvdA, PvdD, CDA, D66, CU, SGP, GroenLinks

Tegen: VVD, PVV, Verdonk

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2015

34 000 X

Nr. 43 MOTIE VAN HET LID JASPER VAN DIJK

Voorgesteld 13 november 2014

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat inzake chroomhoudende verf een coulanceregeling komt voor oud-werknemers met gezondheidsklachten;

van mening dat eenzelfde regeling van toepassing was voor PX-10;

constaterende dat de conclusies van het RIVM inzake PX-10 ter discussie staan;

verzoekt de regering, de coulanceregeling inzake PX-10 opnieuw in werking te stellen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Jasper van Dijk

Voor: SP, GroenLinks, de Groep Kuzu/Öztürk, de PvdD en 50-plus

Tegen: VVD, PvdA, CDA, CU, SGP, Van Vloet, Klein,

34 300 X Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2016

Nr. 84 MOTIE VAN DE LEDEN JASPER VAN DIJK EN SALIMA BELHAJ

Voorgesteld 18 februari 2016

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat het RIVM-onderzoek inzake PX-10 ter discussie staat;

verzoekt de regering, het onderzoek van RIVM inzake PX-10 aan een contra-expertise te onderwerpen,

en gaat over tot de orde van de dag.

Jasper van Dijk
Salima Belhaj

Voor: SP, de PvdD, GroenLinks, D66, 50PLUS, de Groep Kuzu/Öztürk, de ChristenUnie, de Groep Bontes/Van Klaveren en de PVV

Tegen: VVD, PvdA, CDA, SGP, Klein, Houwers, Van Vliet

34 300 X Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Defensie (X) voor het jaar 2016

Nr. 85 MOTIE VAN HET LID JASPER VAN DIJK

Voorgesteld 18 februari 2016

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, voor slachtoffers van PX-10 eenzelfde coulanceregeling op te stellen als voor slachtoffers van chroom-6,

en gaat over tot de orde van de dag.

Jasper van Dijk

Voor: SP, de PvdD, 50PLUS, de Groep Kuzu/Öztürk, Klein, de ChristenUnie, de Groep Bontes/Van Klaveren en de PVV

Tegen: VVD, PvdA, CDA, D66, SGP, Houwers, Klein, Van Vliet

SP.

WWW.SP.NL